

WAT WE NIET VERTELDEN

Lara Prescott

Wat we niet vertelden

the house of books

Oorspronkelijke titel: *The Secrets We Kept*
Oorspronkelijk uitgegeven door: Alfred A. Knopf, New York, 2019
© Lara Prescott, 2019
© Vertaling uit het Engels: Ellis Post Uiterweer, Anna Post Uiterweer, Renée
Zwijsen, 2019
© Nederlandse uitgave: The House of Books, Amsterdam 2019
Omslagontwerp: Kelly Blair
Omslagbeeld: RetroAtelier / E+ / Getty Images
Omslagontwerp Nederlandse uitgave: Peter de Lange
Foto auteur: © Trevor Paulhus
Typografie: Crius Group, Hulshout

ISBN 978 90 443 5523 9
ISBN 978 90 443 5524 6 (e-book)
NUR 302

www.thehouseofbooks.com
www.overamstel.com

OVERAMSTEL

uitgevers

The House of Books is een imprint van Overamstel uitgevers bv

Alle rechten voorbehouden.

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotografie, microfilm of op welke wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor Matt

Ik wil zijn bij degenen die geheime dingen weten, of anders alleen
– Rainer Maria Rilke

Inhoud

Proloog	De typistes	11
Oost: 1949 – 1950		19
Hoofdstuk 1	De muze	21
West: Herfst 1956		39
Hoofdstuk 2	De sollicitant	41
Hoofdstuk 3	De typistes	57
Hoofdstuk 4	De zwaluw	72
Oost: 1950 – 1955		85
Hoofdstuk 5	De heropgevoede vrouw	87
Hoofdstuk 6	De wolkenbewoner	106
Hoofdstuk 7	De afgezant	121
West: Februari – herfst 1957		131
Hoofdstuk 8	De koerier	133
Hoofdstuk 9	De typistes	147
Oost: 1955 – 1956		155
Hoofdstuk 10	De agent	157
Hoofdstuk 11	De afgezant	171
West: Herfst 1957 – augustus 1958		181
Hoofdstuk 12	De koerier	183
Hoofdstuk 13	De zwaluw	208
Hoofdstuk 14	De zakenman	222
Hoofdstuk 15	De zwaluw	232
Hoofdstuk 16	De koerier	245
Hoofdstuk 17	De typistes	252
Hoofdstuk 18	De koerier	259

Oost: Mei 1958	267
Hoofdstuk 19 De moeder	269
West: Augustus – september 1958	277
Hoofdstuk 20 De typistes	279
Hoofdstuk 21 De non	290
Oost: September – oktober 1958	307
Hoofdstuk 22 De prijswinnaar	309
West: Oktober – december 1958	317
Hoofdstuk 23 De informant	319
Oost: Oktober – december 1958	325
Hoofdstuk 24 De afgezant	327
West: December 1958	339
Hoofdstuk 25 De overloper	341
Oost: Januari 1959	347
Hoofdstuk 26 De postbode	349
West: Zomer 1959	363
Hoofdstuk 27 De student	365
Oost: 1960 – 1961	371
Hoofdstuk 28 De half-weduwe	373
Epiloog De typistes	387
Nawoord	393

Proloog

DE TYPISTES

We typten honderd woorden per minuut en misten geen lettergreep. Onze identieke bureaus waren allemaal uitgerust met een mintkleurige Royal Quiet Deluxe-typemachine, een zwarte Western Electric-telefoon met draaischijf en een stapel stenoblokken. Onze vingers vlogen over de toetsen. We brachten constant tikgeluid voort. We stopten alleen om de telefoon te beantwoorden of een trekje van een sigaret te nemen; sommigen van ons konden dat tegelijkertijd, zonder een aanslag te missen.

Rond tien uur druppelden de mannen binnen. Een voor een riepen ze ons hun kantoor in. Dan namen we plaats op een stoeltje in de hoek, terwijl zij achter een groot mahoniehouten bureau zaten of tegen het plafond pratend over het tapijt sjokten. Wij luisterden. Wij noteerden. Wij waren het eenkoppige publiek van hun memo's, verslagen, notulen en lunchbestellingen. Soms vergaten ze dat we er waren en hoorden we nog veel meer: wie wie eruit wilde werken, wie aan machtspolitiek deed, wie een verhouding had, wie 'in' was en wie 'out'.

Soms noemden ze ons niet bij onze naam, maar gebruikten ze onze haarkleur of lichamelijke kenmerken: Blondje, Rooie, Tieten. Wij hadden ook geheime namen voor hen: Knijper, Koffieadem, Tanden.

Ze noemden ons meisjes, maar dat waren we niet.

We belandden bij de Central Intelligence Agency na een opleiding aan Radcliffe, Vassar of Smith. We waren de eerste vrouwen in onze familie die hadden gestudeerd. Sommigen van ons spraken Mandarijn. Sommigen waren piloot. Sommigen konden beter met een Colt 1873 omgaan dan John Wayne. Maar tijdens het sollicitatiegesprek werd ons alleen gevraagd: ‘Kun je typen?’

Er wordt beweerd dat de typemachine voor vrouwen is gemaakt – dat er een vrouwelijke aanraking nodig is om de toetsen echt te laten zingen, dat onze tengere vingers geschikter zijn voor de machine, dat mannen auto’s, bommen en raketten mogen opeisen, maar dat de typemachine van ons is.

Nou, dat weten we niet precies. Wat we wel kunnen zeggen is dat onze vingers onder het typen verlengstukken van onze hersens werden, zonder vertraging tussen de woorden die uit hun mond kwamen – woorden waarvan ze zeiden dat we die meteen weer moesten vergeten – en de hamertjes die de inkt op het papier timmerden. En wanneer je er zo over denkt, over het mechanisme van dit alles, is het bijna poëtisch. Bijna.

Maar hadden we gestreefd naar spanningshoofdpijn, pijnlijke polsen en een slechte houding? Droomden we daarvan op de middelbare school, waar we twee keer zo hard werkten als de jongens? Was administratief werk wat we voor ogen hadden toen we de dikke enveloppe openden waarin de toelatingsbrief van de universiteit zat? Of zagen we het als ons toekomstbeeld terwijl we in toga en academische baret op weg waren om het opgerolde perkament in ontvangst te nemen dat bewees dat we tot zoveel meer in staat waren?

De meesten van ons dachten dat het typistenwerk tijdelijk was. Dat zouden we nooit hardop toegeven – ook niet aan elkaar – maar we geloofden dat het de onderste sport was om te bereiken wat mannen meteen na hun afstuderen kregen: een leidinggevende positie, een eigen kantoor met lampen die flatterend licht gaven, hoogpolig tapijt en een houten bureau, een eigen secretaresse die ónze woorden noteerde. We zagen het als een begin, niet als einde, ondanks alles

wat we ons hele leven te horen hadden gekregen.

Andere vrouwen kwamen niet naar de CIA om aan hun carrière te beginnen, maar om die juist af te ronden. De afdankertjes van het Office of Strategic Services, ware legendes tijdens de oorlog, waren relikwies geworden die werden overgedragen aan de typekamer, het archief of een weggestopt bureau in een hoekje met niets te doen.

Zo was er Betty. In de oorlog had ze de leiding gehad over geheime operaties, ze had het zelfvertrouwen van de vijand flinke schade toegebracht door artikelen in kranten te zetten en door pamfletten met propaganda uit vliegtuigen te laten vallen. We hadden gehoord dat ze eens dynamiet had geleverd aan een man die daarmee een goedertrein had opgeblazen terwijl die over een brug in Birma reed. We wisten nooit zeker wat waar was en wat niet; de oude verslagen van het OSS hadden de gewoonte om zomaar te verdwijnen. Maar wat we wel wisten, was dat Betty bij de CIA net als wij achter een bureau zat, terwijl de kerels met hun Ivy League-diploma's die in de oorlog haar gelijken waren geweest, nu haar meerderen waren.

Virginia schiet ons te binnen, die aan een soortgelijk bureau zat – met het hele jaar door een dik geel vest om haar schouders geslagen en een potlood in de knot op haar hoofd. We denken aan het ene blauwe bonten slofje onder haar bureau – het andere is niet nodig, haar linkerbeen was geamputeerd na een jachtongeluk in haar jeugd. Ze noemde haar prothese Cuthbert, en als ze te veel had gedronken, deed ze hem af en gaf ze hem aan je. Virginia sprak zelden over haar tijd bij het OSS en als je geen verhalen uit de tweede hand had gehoord over haar spionnetijd zou je denken dat ze gewoon een van de oudere meiden was. Maar wij wisten van haar verleden af. Zoals die keer dat ze vermomd als herderin een kudde koeien en twee Franse verzetsstrijders naar de grens had gebracht. En dat de Gestapo haar een van de gevaarlijkste spionnen van de geallieerden had genoemd – ondanks Cuthbert. Soms kwamen we Virginia tegen in de gang of stonden we naast haar in de lift, of we zagen haar op de hoek van E en Twenty-first Street staan wachten op bus 16.

We hadden haar graag gevraagd naar de tijd dat ze tegen de nazi's vocht, of ze terugdacht aan die dagen terwijl ze aan haar bureau zat te wachten op de volgende oorlog of op iemand die tegen haar zei dat ze naar huis kon gaan.

Ze probeerden de meisjes van het OSS al jaren weg te krijgen; in hun nieuwe koude oorlog konden ze hen niet gebruiken. De vingers die eerst de trekker overhaalden, leken ineens beter geschikt voor de typemachine.

Maar wie waren wij om te klagen? Het was een goede baan, we mochten er blij mee zijn. En het was absoluut spannender dan werken voor een ander onderdeel van de regering. Ministerie van Landbouw? Binnenlandse Zaken? Kun je je dat voorstellen?

De afdeling Sovjet-Rusland, de SR, werd ons tweede thuis. En zoals de CIA bekendstond als een typische jongensclub, zo vormden wij ons eigen groepje. We begonnen onszelf te zien als de typegroep en daar voelden we ons sterker door.

Bovendien was het kantoor goed bereikbaar. Als het slecht weer was, namen we de bus en bij mooi weer liepen we. De meesten van ons woonden in een van de buurten die rondom het centrum lagen: Georgetown, Dupont, Cleveland Park, Cathedral Heights. We woonden op kamers zo klein dat als je erin ging liggen, je met je hoofd de ene muur kon aanraken en met je tenen de andere. We woonden in de laatste huurpensions aan Massachusetts Avenue, met rijen stapelbedden en een strikte avondklok van halfelf. Vaak deelden we een appartementje met andere overheidsmeiden die Agnes of Peg heetten en die altijd hun roze krulspelden in de wasbak lieten slingeren, of pindakaas aan het botermesje smeerden, of hun maandverband niet goed ingepakt weggooiden in het afvalemmertje naast de wasbak.

Linda Murphy was de enige die getrouwd was, en ook pas net. De gehuwden bleven nooit lang. Een paar hielden het vol totdat ze zwanger werden, maar meestal maakten ze al plannen om te vertrekken zodra de verlovingsring om hun vinger werd geschoven. Om

hen uit te zwaaien aten we in de kantine een stuk goedkope taart. De mannen kwamen ook een stuk halen en zeiden dat het jammer was dat ze vertrokken; maar wij zagen iets fonkelen in hun ogen wanneer ze dachten aan het nieuwe, jongere meisje dat hun plaats zou innemen. We beloofden dat we contact zouden houden, maar na de bruiloft en de baby gingen ze ergens in een buitenwijk wonen waar je alleen met een taxi of overstap met de bus kon komen, zoals Bethesda, Fairfax en Alexandria. Misschien reisden we er voor de eerste verjaardag van het kindje nog een keer heen, maar daar bleef het wel een beetje bij.

We waren bijna allemaal single. We zetten onze carrière op de eerste plaats en we moesten onze ouders vaak vertellen dat deze keus geen politiek standpunt was. Natuurlijk waren ze trots toen we afstudeerden, maar met elk jaar dat we met onze carrière bezig waren in plaats van met baby's raakten ze meer in de war door onze manloosheid en de nogal vreemde beslissing om in een stad te gaan wonen die was gebouwd op een moeras.

En ja, in de zomer was het in Washington zo vochtig dat het leek of er een natte deken over de stad hing en de muggen waren bloed-dorstig als tijgers. Zodra we in de ochtend een voet buiten de deur zetten, gingen onze in de nacht ingezette krullen al hangen. De bus voelde aan als een sauna, maar rook naar rottende spons. Behalve vlak na een koude douche was er geen moment dat je je niet zweterig en groezelig voelde.

Ook de winter was niet veel aangenamer. We pakten ons goed in en renden van de bushalte met ons gezicht naar beneden vanwege de ijsskoude wind die van de Potomac onze kant op kwam.

Maar in het najaar kwam de stad tot leven. De bomen aan Connecticut Avenue deden denken aan vallend oranje en rood vuurwerk. De temperatuur was aangenaam, dus hadden we geen zorgen over blouses met grote natte plekken onder de oksels. De hotdogverkopers boden geroosterde kastanjes in papieren zakjes aan – precies de juiste hoeveelheid voor een avondwandeling naar huis.

En in het voorjaar waren er de kersenbloesems en de busladin- gen toeristen die langs de monumenten drentelden en, de talloze verbodsbordjes negerend, toch de lichttroze bloesem plukten en die achter een oor of in een borstzakje staken.

In de herfst en de lente was het goed toeven in Washington en we gingen dan ook vaak op een bankje zitten, of we namen een om- weggetje langs de Reflecting Pool. Goed, in het complex van de CIA aan E Street werd alles door de tl-buizen in een keihard licht gehuld, waardoor glimmende voorhoofden en poriën overduidelijk zichtbaar waren. Maar wanneer we aan het eind van de werkdag vertrokken en de koele lucht op onze blote armen voelden, kozen we ervoor om via de lange weg over de Mall naar huis te wandelen, en op die momenten werd de stad in het moeras een ansichtkaart.

Maar we herinneren ons ook de pijnlijke vingers en polsen, de eindeloze memo's, verslagen en dictaten. We typten zoveel dat som- migen zelfs droomden over typen. Jaren later zouden de mannen met wie we het bed deelden opmerken dat onze vingers in onze slaap onwillekeurige typebewegingen maakten. We herinneren ons de vrijdagmiddagen, waarop we elke vijf minuten op de klok keken. We herinneren ons het papier dat in onze vinger sneed, het harde toiletpapier, de houten vloer in de lobby die elke maandagochtend naar Murphy Oil Soap rook en onze schoenzolen die nog dagen nadat de vloer in de was was gezet weggeden.

We herinneren ons de rij ramen aan het eind van de afdeling; te hoog om door naar buiten te kijken, we konden alleen maar het grauwe gebouw van het ministerie van Buitenlandse Zaken aan de overkant zien en dat zag er net zo uit als ons grauwe gebouw. We vroegen ons af hoe het er in die typegroepen aan toe zou gaan. Hoe zagen die typistes eruit? Hoe zagen die levens eruit? Zouden ze ooit uit hun ramen naar ons grauwe gebouw kijken en zich afvragen hoe het bij ons ging?

De dagen waren toen lang en verschillend, maar erop terugkijkend vloeien ze in elkaar over. We zouden je niet meer kunnen vertellen of

de kerstborrel waarop Walter Anderson rode wijn op zijn overhemd morste en zijn bewustzijn verloor met een briefje op zijn revers met NIET REANIMEREN had plaatsgevonden in '51 of in '55. We weten ook niet meer precies of Holly Falcon werd ontslagen omdat ze een agent naaktfoto's van zich had laten maken in de vergaderzaal op de tweede verdieping, of dat ze juist vanwege die foto's promotie had gekregen en niet lang daarna om een andere reden was ontslagen.

Maar er zijn andere dingen die we nog wel weten.

Als je naar het toenmalige hoofdbureau zou zijn gekomen en een vrouw in een chic groen mantelpakje had gezien die een man naar zijn kantoor volgde, of een vrouw met rode schoenen met hoge hakken en een bijpassende trui van angorawol bij de receptie had zien staan, dan zou je misschien hebben gedacht dat deze vrouwen ook typistes of secretaresses waren, en dan had je gelijk en ongelijk gehad. Secretaris: een persoon die een geheim is toevertrouwd. Van het Latijnse *secretus*, *secretum*. We typten allemaal, maar sommigen deden meer. We spraken met geen woord over het werk dat we deden nadat we aan het eind van de dag de hoes over onze typemachine hadden gedaan. In tegenstelling tot de mannen konden wij onze geheimen bewaren.

Oost

1949 – 1950

Hoofdstuk 1

DE MUZE

Toen de mannen in de zwarte pakken binnenkwamen, bood mijn dochter hun thee aan. Ze accepteerden beleefd, alsof ze op bezoek kwamen. Maar toen ze mijn bureauladen begonnen om te keren, armenvol boeken van de planken trokken, matrassen omdraaiden en in kasten graaiden, haalde Ira de zingende ketel van het fornuis en zette de kopjes en schoteltjes terug in de kast.

Op het moment dat een van de mannen de andere opdracht gaf om alles wat nuttig leek in de grote doos te doen die hij bij zich had, ging Mitja, mijn jongste, naar het balkon, waar zijn egel was. Hij wikkelde haar in zijn trui, alsof de mannen zijn huisdier anders ook in zouden pakken. Een van de mannen – wiens hand ik later langs mijn billen zou voelen strijken – legde zijn hand op Mitja's hoofd en zei dat hij een brave jongen was. Mitja duwde met een woeste beweging zijn arm weg en trok zich terug in de slaapkamer die hij deelde met zijn zus.

Mijn moeder, die in de badkamer was toen de mannen aankwamen, kwam tevoorschijn, slechts gekleed in een badjas, en met nat haar en rode konen. 'Ik zei toch dat dit zou gebeuren. Ik zei toch dat ze zouden komen.' De mannen doorzochten de brieven die ik van Boris had gekregen, mijn aantekeningen, boodschappenlijstjes, uitgeknipte krantenartikelen, tijdschriften, boeken. 'Ik zei toch dat hij ons alleen maar verdriet zou bezorgen, Olga.'

Voordat ik kon reageren pakte een van de mannen mijn arm, meer als een minnaar dan als iemand die me kwam arresteren. Het was tijd om te gaan, zei hij, zijn adem warm tegen mijn hals. Ik verstijfde. Door het geschreeuw van mijn kinderen belandde ik met een ruk weer in de werkelijkheid. De deur sloeg achter ons dicht, maar hun gejammer klonk almaar harder.

De auto sloeg twee keer links af, toen rechts af en nog een keer rechts af. Zonder uit het raampje te kijken wist ik waar de mannen in de zwarte pakken me naartoe brachten. Ik voelde me misselijk en zei dat tegen de man naast me, die naar gebakken uien en kool rook. Hij draaide het raampje open, een vriendelijk gebaar. Maar de misselijkheid bleef, en toen het grote gebouw van gele baksteen in zicht kwam, kokhalsde ik.

Als kind was me verteld dat ik mijn adem moest inhouden en mijn hoofd leegmaken wanneer ik langs de Loebjanka liep. Er werd beweerd dat het ministerie van Staatsveiligheid het wist als je anti-Sovjetgedachten had. In die tijd had ik geen idee wat anti-Sovjetgedachten waren.

De auto reed een rotonde op en daarna door de poort en de binnenplaats van de Loebjanka op. Mijn mond vulde zich met gal, die ik gauw inslikte. De mannen aan weerszijden van me schoven zo ver mogelijk bij me vandaan.

De auto kwam tot stilstand. ‘Wat is het hoogste gebouw van Moskou?’ vroeg de man die naar uien en kool rook terwijl hij het portier opende. Er ging een golf van misselijkheid door me heen en ik boog me voorover en deponeerde mijn ontbijt van gebakken eieren op de klinkers. Ik miste zijn dofzwarte schoenen op een haar na. ‘De Loebjanka natuurlijk. Zelfs vanuit de kelder kun je Siberië zien liggen, zeggen ze.’

De andere man lachte en drukte zijn sigaret uit op zijn schoenzool.

Ik spugde twee keer op de grond en veegde mijn mond af met de rug van mijn hand.

Binnen in het gele bakstenen gebouw leverden de mannen in de zwarte pakken me af bij twee vrouwelijke bewakers. Ten afscheid wierpen ze me een blik toe waaruit ik concludeerde dat ik blij mocht zijn dat zij me niet zelf naar mijn cel zouden brengen. De grootste van de twee vrouwen had een snor en zat op een blauw plastic stoeltje in de hoek. De kleinere vrouw vroeg me met zachte stem mijn kleren uit te trekken, alsof ze een peuter wilde overhalen om op het potje te gaan. Ik trok mijn jasje uit, mijn jurk en mijn schoenen, en bleef stokstijf staan in mijn huidkleurige ondergoed terwijl ze me van mijn horloge en ringen ontdeed. Ze liet ze achteloos in een metalen bus vallen, het geluid werd weerkaatst door de betonnen muren. Met een hoofdbeweging maakte ze duidelijk dat ik mijn beha uit moest doen. Ik weigerde en sloeg mijn armen voor mijn borst.

‘We moeten hem hebben,’ zei de vrouw op de blauwe stoel. Het waren de eerste woorden die ze tegen me zei. ‘Je zou jezelf ermee kunnen ophangen.’ Ik maakte de haakjes los en trok hem uit. De kou sloeg tegen mijn borst. Ik voelde dat ze hun ogen over mijn lichaam lieten gaan. Zelfs in zulke omstandigheden oordelen vrouwen over elkaar.

‘Ben je zwanger?’ vroeg de grootste vrouw.

‘Ja,’ antwoordde ik. Voor het eerst bevestigde ik dat hardop.

De laatste keer dat ik met Boris naar bed was geweest was een week nadat hij het voor de derde keer had uitgemaakt. ‘Het is voorbij,’ zei hij tegen me. ‘We moeten er een punt achter zetten.’ Zijn gezin ging eraan kapot. Ik was de oorzaak van zijn verdriet. Dat zei hij allemaal tegen me terwijl we door een straatje in de buurt van de Arbat liepen. Op de drempel van een bakkerij stortte ik in elkaar. Hij wilde me overeind helpen en ik schreeuwde dat hij me met rust moest laten. Mensen staarden ons aan.

De week daarop stond hij voor de deur. Hij had een cadeau meegenomen: een luxueuze Japanse kimono die zijn zussen in Londen voor hem hadden gekocht. ‘Pas hem eens, voor mij,’ smeekte hij.

Ik dook achter het kamerscherm en trok hem aan. De stof was stijf en onflatteus en bolde op rond mijn taille. Het ding was te groot. Misschien had hij tegen zijn zussen gezegd dat het een cadeau voor zijn vrouw was. Ik vond hem vreselijk en dat zei ik ook. Hij lachte. 'Trek dan maar uit.' Dat deed ik.

Een maand later begon mijn huid te tintelen, alsof ik me vanuit de kou meteen in een heet bad liet zakken. Dat tintelen had ik eerder gevoeld, bij Ira en Mitja, en ik wist dat ik zijn kind in me droeg.

'Dan zal er gauw een dokter bij je komen kijken,' zei de kleinste bewaakster.

Ze visiteerden me, al mijn spullen werden in beslag genomen en ik kreeg een soort ruime grauwe kiel en slippers die twee maten te groot waren. Ze brachten me naar een betonnen hok met alleen een slaapmat en een emmer.

Drie dagen hielden ze me in het betonnen hok vast en twee keer per dag gaven ze me *kasja* en zure melk. Er kwam een dokter naar me kijken, maar alleen om te bevestigen wat ik al wist. Dankzij het kind dat in mij groeide, bleef ik de wreedheden bespaard die vrouwen in dat hok ondergingen en waarover ik had gehoord.

Na drie dagen werd ik overgebracht naar een grote ruimte, ook van beton, met veertien andere vrouwelijke gevangenen. Daar kreeg ik een bed met een metalen frame dat aan de vloer zat vastgeschroefd. Zodra de bewakers de deur achter zich dicht hadden getrokken, ging ik op het bed liggen.

'Je mag niet slapen,' zei een jonge vrouw die op het bed naast mij zat. Ze had magere armen met zweren op de ellebogen. 'Dan komen ze je wakker maken.' Ze wees op de onverbiddelijke tl-buizen boven ons. 'Het is niet toegestaan om overdag te slapen.'

'En je hebt geluk als je 's nachts een uur kan slapen,' zei een andere vrouw. Ze leek vaag op de vrouw naast me, maar zag er oud genoeg uit om haar moeder te kunnen zijn. Ik vroeg me af of ze familie van elkaar waren. Of was het zo dat iedereen op elkaar ging lijken na een poos op deze plek, onder die felle lampen en in dezelfde kleren?

‘Want dan komen ze je halen voor hun “gesprekjes”.’

De jonge vrouw keek de oudere veelbetekenend aan.

‘Wat doen we in plaats van slapen?’ vroeg ik.

‘Wachten.’

‘En schaken.’

‘Schaken?’

‘Ja,’ antwoordde weer een andere vrouw die aan de overzijde van de ruimte aan een tafel zat. Ze hield een paard omhoog, gemaakt van een vingerhoed. ‘Kun je schaken?’

Dat kon ik niet, maar in de daaropvolgende maand van almaar wachten zou ik het leren.

De bewakers kwamen inderdaad. Elke avond haalden ze een vrouw op en brachten haar uren later terug naar cel 7, zwigend en met rode ogen. Ik zette me elke avond weer schrap voor het moment dat ze mij zouden komen halen, maar toen dat moment eindelijk kwam, werd ik er toch door verrast.

Met een tik van een houten knuppel tegen mijn blote schouder werd ik gewekt. ‘Initialen!’ snauwde de bewaker die zich over mijn bed boog. De mannen die ’s nachts kwamen vroegen altijd om onze initialen voordat ze ons meenamen. Ik mompelde een antwoord. Hij beval me om me aan te kleden. Hij wendde zijn blik niet af terwijl ik dat deed.

We liepen een lange, donkere gang door en een aantal trappen af. Ik vroeg me af of de geruchten klopten en dat de Loebjanka onder de grond echt twintig verdiepingen had en door middel van tunnels met het Kremlin was verbonden. Een van die tunnels zou uitkomen in een luxe bunker die in de oorlog voor Stalin was gebouwd.

Ik werd meegenomen naar het einde van weer een andere gang, naar een deur met het nummer 271 erop. De bewaker opende de deur op een kier, tuurde naar binnen en gooide hem toen lachend open. Dit was geen cel, maar een voorraadkamer die was volgestouwd met vleesconserven, keurig gestapelde theekistjes en zakken

met roggemeel. De bewaker gromde iets en wees naar een deur aan de andere kant van de ruimte. Die had geen nummer. Ik deed hem open. Toen ik naar binnen ging, moesten mijn ogen wennen aan het licht. Het was een kantoor dat was ingericht in een chique stijl die niet zou misstaan in een hotellobby. Aan de ene wand hingen planken die vol stonden met in leer gebonden boeken, langs de andere stonden drie bewakers. Midden in de kamer bevond zich een groot bureau waar een man aan zat die in een militair uniform was gekleed. Op zijn bureau lag een stapel boeken en brieven: mijn boeken en mijn brieven.

‘Ga zitten, Olga Vsevolodovna,’ zei hij. De man had de gekromde schouders van iemand die zijn leven lang aan een bureau had gezeten of voorovergebogen zwaar fysiek werk had verricht. Te oordelen naar zijn perfect gemanicuurde hand die een theekop omvatte, vermoedde ik het eerste. Ik ging op de kleine stoel tegenover hem zitten.

‘Het spijt me dat ik je heb laten wachten,’ zei hij.

Ik begon aan het riedeltje dat ik wekenlang had voorbereid: ‘Ik heb niets gedaan. U moet me laten gaan. Ik heb een gezin. Er is niets...’

Hij stak een vinger op. ‘Niets aan de hand? Dat bepalen wij... te zijner tijd.’ Hij zuchtte en pulkte met zijn duimnagel tussen zijn tanden. ‘En tijd zal het kosten.’

Ik had verwacht dat ze me binnenkort wel zouden laten gaan, dat alles opgelost zou worden, dat ik op oudejaarsavond met Boris bij een warme kachel zou zitten met een glas Georgische wijn om op het nieuwe jaar te proosten.

‘Dus, wat heb je precies misdaan?’ Hij bladerde door wat papieren en hield iets omhoog wat op een arrestatiebevel leek. ‘Het verkondigen van anti-Sovjetopinies met een terroristische strekking,’ las hij voor alsof hij de ingrediënten van een recept voor honingcake opsomde.

Men denkt weleens dat doodsangst je verkilt en het lichaam ver-

dooft, ter voorbereiding op het onheil dat gaat komen. Wat ik voelde was hitte die als een vuur door me heen joeg. ‘Alstublieft,’ zei ik. ‘Ik moet mijn kinderen spreken.’

‘Laat ik mezelf eerst eens voorstellen.’ Met een glimlach leunde hij achterover in zijn stoel, waardoor het leer kraakte. ‘Ik ben je nederige ondervrager. Kan ik je thee aanbieden?’

‘Ja, graag.’

Hij maakte geen aanstalten om thee voor me te halen. ‘Ik ben Anatoli Sergejevitsj Semionov.’

‘Anatoli Sergejevitsj—’

‘Je mag Anatoli tegen me zeggen. We zullen elkaar goed leren kennen, Olga.’

‘U mag mij aanspreken met Olga Vsevolodovna.’

‘Dat is prima.’

‘En ik zou het op prijs stellen als u er niet omheen draait, Anatoli Sergejevitsj.’

‘En ik zou het op prijs stellen als je eerlijk tegen me bent, Olga Vsevolodovna.’ Hij haalde een vieze zakdoek uit zijn zak en snoot zijn neus. ‘Vertel me eens wat meer over die roman die hij aan het schrijven is. Ik heb er veel over gehoord.’

‘Zoals?’

‘Zeg jij het maar. Waar gaat *Dokter Zjivago* over?’

‘Dat weet ik niet.’

‘Dat weet je niet?’

‘Hij is er nog mee bezig.’

‘Als ik je hier nou eens een poosje alleen laat met pen en papier? Misschien kun je dan nadenken over wat je wel en niet weet over dat boek en het allemaal opschrijven. Is dat een goed idee?’

Ik gaf geen antwoord.

Hij stond op en gaf me een stapeltje papier. Uit zijn zak haalde hij een vergulde pen. ‘Hier, gebruik mijn pen maar.’

Hij vertrok en ik bleef achter met zijn pen, papier en drie bewa-
kers.

Beste Anatoli Sergejevitsj Semionov,

Moet ik dit beginnen met een aanhef, alsof ik een brief schrijf?

Hoe hoor je eigenlijk een bekentenis te beginnen?

Ik heb inderdaad iets te bekennen, maar het is niet wat u graag wilt horen. En waar moet je beginnen met zo'n bekentenis? Bij het begin misschien?

Ik legde de pen neer.

Ik zag Boris voor het eerst tijdens een voordracht. Hij stond achter een eenvoudige houten lessenaar. Een spotlight wierp een glans over zijn zilverkleurige haar en zijn hoge voorhoofd. Hij las zijn gedichten voor met grote ogen en met een nadrukkelijke, kindelijke mimiek. Zijn charisma golfde door het publiek, en zelfs door mij, op het balkon. Zijn handen bewogen snel, alsof hij een orkest dirigeerde. Op een bepaalde manier deed hij dat ook. Soms kon het publiek zich niet inhouden en brulde de volgende regels voordat hij ze zelf kon uitspreken. Er was een moment dat Boris even zweeg en omhoogkeek, in het licht. Ik zou hebben kunnen zweren dat hij me vanaf het balkon naar hem zag kijken, dat mijn blik door het witte licht sneed om de zijne te ontmoeten. Toen hij klaar was, ging ik staan. Mijn handen raakten elkaar, maar ik vergat te klappen. Ik zag dat het publiek het podium bestormde en hem omsloot en ik bleef stokstijf staan toen mijn rij leegliep, vervolgens de rest van het balkon en daarna de hele zaal.

Ik pakte de pen op.

Of moet ik beginnen met hoe het begon?

Een paar dagen na die poëzievoordracht zag ik Boris weer. Hij stond op het dikke rode tapijt in de lobby van *Novy Mir* te praten met Konstantin Michajlovitsj Simonov, de nieuwe uitgever van het literaire tijdschrift, een man met een kast vol vooroorlogse maatpakken en

twee zegelringen met robijnen die tegen elkaar tikten wanneer hij zijn pijp rookte. Het gebeurde wel vaker dat schrijvers langskwamen op de redactie. Het kwam zelfs regelmatig voor dat mij gevraagd werd hen rond te leiden, thee aan te bieden of mee uit lunchen te nemen; de normale beleefdheden. Maar omdat Boris Leonidovitsj Pasternak de beroemdste nog levende dichter van Rusland was, had Konstantin zelf de rol van gastheer vervuld en hem langs de lange rijen bureaus geleid en voorgesteld aan copywriters, ontwerpers, vertalers en andere belangrijke medewerkers. Van dichtbij was Boris zelfs nog aantrekkelijker dan toen ik hem op het podium had zien staan. Hij was zesenvijftig, maar kon gemakkelijk doorgaan voor veertig. Terwijl hij vriendelijke gesprekjes voerde, waarbij zijn brede glimlach zijn hoge jukbeenderen accentueerde, dwaalde zijn blik door de ruimte.

Toen de twee mijn bureau naderden, pakte ik snel de vertaling waaraan ik eerder die ochtend had gewerkt en begon in het wilde weg aantekeningen in het manuscript te maken. Onder mijn bureau wriemelden mijn in nylonkousen gehulde tenen onrustig in mijn hooggehakte schoenen.

‘Ik wil je graag voorstellen aan een van je vurigste bewonderaars,’ zei Konstantin tegen Boris. ‘Dit is Olga Vsevolodovna Ivinskaja.’

Ik stak mijn hand uit.

Boris pakte die, draaide hem om en drukte een kus op de rug. ‘Prettig kennis te maken.’

‘Als jong meisje hield ik al van uw gedichten,’ gooide ik eruit toen hij mijn hand losliet.

Hij glimlachte en ik zag het spleetje tussen zijn tanden. ‘Ik ben nu bezig met een roman.’

‘Waar gaat die over?’ vroeg ik, mezelf vervloekend omdat ik een schrijver vroeg iets over zijn boek te zeggen, nog voordat hij het af had.

‘Over het oude Moskou. Maar jij bent veel te jong om je dat te kunnen herinneren.’

‘Wat spannend,’ zei Konstantin. ‘Maar laten we er in mijn kantoor verder over praten.’

‘Ik hoop je nog eens te zien, Olga Vsevolodovna,’ zei Boris. ‘Het is fijn om nog steeds bewonderaars te hebben.’

Daar is het mee begonnen.

De eerste keer dat ik met hem had afgesproken was ik te laat en hij te vroeg. Hij zei dat hij het niet erg vond, dat hij een uur te vroeg naar het Poesjkinskajaplein was gekomen en met plezier de duiven had bestudeerd die de een na de ander boven op het bronzen beeld van Poesjkin waren gaan zitten, als een levende, gevederde hoed. Toen ik naast hem op de bank zat, pakte hij mijn hand en zei dat hij zich sinds onze eerste ontmoeting nergens meer op had kunnen concentreren. Onophoudelijk had hij moeten denken aan hoe het zou zijn als hij mij dichterbij zag komen en ik naast hem ging zitten, aan wat hij zou voelen als hij mijn hand pakte.

Vanaf dat moment stond hij elke morgen voor mijn deur op me te wachten. Voor werktijd wandelden we dan willekeurig over de brede boulevards, over pleinen en door parken, heen en terug over elke brug die de Moskva overspant. De limoenbomen stonden die zomer in volle bloei en de hele stad rook naar bloemen en een beetje naar verrotting.

Ik vertelde hem alles: over mijn eerste man, die ik opgeknoopt in ons appartement aantrof, over de tweede, die in mijn armen stierf, over de mannen met wie ik daarvoor was geweest, en daarna. Ik sprak over dingen waarvoor ik me schaamde en over vernederingen. Ik vertelde hem over stiekeme geneugten, zoals de eerste zijn die uit een trein stapt, mijn crèmes en parfums zo neerzetten dat de etiketten allemaal aan de voorkant zitten, morellentaart voor het ontbijt. Die eerste maanden praatte en praatte ik maar, en Boris luisterde.

Tegen het eind van de zomer begon ik hem Borja te noemen en hij mij Olja. De mensen waren al over ons aan het praten, vooral mijn moeder. ‘Het is gewoon ongepast,’ zei ze zo vaak dat ik de tel kwijtraakte. ‘Hij is getrouwd, Olga.’

Maar ik wist dat Anatoli Sergejevitsj niet geïnteresseerd was in dié bekentenis. Ik begreep best welke bekentenis hij van me wilde. ‘Het lot van Pasternak hangt af van jouw oprechtheid,’ had hij gezegd. Ik pakte de pen op en begon opnieuw.

Beste Anatoli Sergejevitsj Semionov,

~~Dokter Zjivago gaat over een dokter.~~

~~Het is een verslag over de jaren tussen de twee oorlogen.~~

~~Het gaat over Joeri en Lara.~~

~~Het gaat over het oude Moskou.~~

~~Het gaat over het oude Rusland.~~

~~Het gaat over de liefde.~~

~~Het gaat over ons.~~

Dokter Zjivago is niet anti-Sovjet.

Toen Semionov een uur later terugkwam, gaf ik hem mijn brief. Hij las hem vluchtig en keek of er nog iets op de achterkant stond. ‘Morgenavond mag je het opnieuw proberen.’ Hij maakte een prop van het papier, liet die vallen en gebaarde de bewakers dat ze me mee konden nemen.

**

Avond na avond kwam een bewaker me halen en voerden Semionov en ik onze gesprekjes. En avond na avond stelde mijn nederige ondervrager dezelfde vragen: ‘Waar gaat de roman over? Waarom schrijft hij dit boek? Waarom bescherm je hem?’

Wat hij wilde horen, vertelde ik hem niet: dat de roman een kritiek was op de revolutie. Dat Boris het socialistisch realisme van de hand had gewezen omdat hij wilde schrijven over mensen die in het leven en in de liefde hun hart volgden, onafhankelijk van staatsbemoeienis.

Ik vertelde hem niet dat Borja al met de roman was begonnen voordat we elkaar hadden leren kennen. Lara bestond al in zijn verbeelding en op die eerste bladzijden vertoonde zijn heldin gelijkenis met zijn vrouw, Zinaida. Ik vertelde hem ook niet dat Lara in de loop der tijd in mij veranderde. Of dat ik haar werd.

Ik vertelde hem ook niet dat Borja me zijn muze had genoemd en dat hij had gezegd dat hij in dat eerste jaar dat we samen waren meer aan de roman had geschreven dan in de drie voorafgaande jaren bij elkaar. En wat ik ook niet zei, was dat ik me aanvankelijk tot hem aangetrokken had gevoeld vanwege zijn naam – die naam die iedereen kende – maar desondanks verliefd op hem was geworden. Voor mij was hij meer dan die beroemde dichter op het podium, de foto in de krant, of de man in de schijnwerpers. Ik vertelde hem evenmin hoe verrukt ik was van zijn tekortkomingen: het spleetje tussen zijn tanden, het stokoude kammetje dat hij niet wilde weggooien, hoe hij met zijn pen aan zijn wang krabde wanneer hij nadacht, zodat er een zwarte inktstreep op zijn gezicht kwam, de manier waarop hij zich ertoe dwong om aan zijn meesterwerk te schrijven, hoe zwaar dat soms ook was.

En zichzelf dwingen deed hij. Overdag schreef hij in een furieus tempo en de volgeschreven bladzijden liet hij in een rieten mand onder zijn bureau vallen. 's Avonds las hij me voor wat hij had geschreven.

Soms las hij voor kleine gezelschappen, in appartementen overal in Moskou. Zijn vrienden zaten dan in een halve kring om een tafeltje waaraan Borja zat. Ik zat naast hem en was trots dat ik de rol van gastvrouw op me mocht nemen, dat ik de vrouw aan zijn zij was, bijna zijn echtgenote. Dan las hij voor op die karakteristieke, opgewonden manier, starend over de hoofden van de mensen die voor hem zaten, met woorden die over elkaar heen tuimelden.

Zijn voordrachten in de stad woonde ik bij, maar niet die in zijn datsja in Peredelkino, die net buiten Moskou lag. De datsja in de schrijverskolonie was het domein van zijn vrouw. Het roodbruine houten huis met de grote erkers lag boven op een heuvel. Erachter

stonden rijen berken en dennenbomen en langs de zijkant liep een onverhard pad naar een grote tuin. Toen Borja me er voor het eerst mee naartoe nam, legde hij me uitvoerig uit welke groenten het door de jaren heen goed deden, welke niet en waarom dan niet.

Hij had de datsja, die groter was dan de meeste gewone huizen, gekregen van de regering. De hele Peredelkino-kolonie was door Stalin geschonken aan zorgvuldig uitgekozen schrijvers om hun talenten tot bloei te laten komen. 'Het produceren van zielen is belangrijker dan het produceren van tanks,' had hij gezegd.

Het was daarnaast volgens Borja een prima manier om hen in de gaten te houden. De schrijver Konstantin Aleksandrovitsj Fedin was zijn buurman. Kornjov Ivanovitsj Tsjoekovski woonde vlakbij en werkte daar aan zijn kinderboeken. Wat lager op de heuvel lag het huis waar Isaac Emmanoejlovitsj Babel woonde en werd gearresteerd. Hij zou nooit terugkeren.

Ik vertelde Semionov evenmin wat Borja me had toevertrouwd: dat zijn werk zijn dood zou kunnen betekenen en dat hij vreesde dat Stalin hem voorgoed het zwijgen zou opleggen, zoals hij tijdens de zuiveringen met zoveel van Borja's vrienden had gedaan.

Mijn vage antwoorden stelden mijn ondervrager nooit tevreden. Hij gaf me een nieuw vel en zijn pen en zei tegen me dat ik het nog een keer moest proberen.

Semionov probeerde van alles om een bekentenis aan me te ontlokken. Soms was hij aardig, dan bracht hij me thee en vroeg naar mijn ideeën over poëzie, terwijl hij zei dat hij altijd een groot bewonderaar van Borja's vroege werk was geweest. Hij zorgde ervoor dat er elke week een dokter bij me langskwam en gaf de bewakers opdracht me een extra wollen deken te geven.

Andere keren probeerde hij me in de val te laten lopen door te zeggen dat Borja zichzelf had aangegeven in ruil voor mij. Een keer, toen er een ijzeren kar door de gang rolde die met een knal tegen de muur aan botste, grapte hij dat het Boris was die op de muur van de Loebjanka bonsde.

Of hij zei tegen me dat Boris was gesignaleerd bij een evenement, met zijn vrouw aan zijn arm, en dat hij een tevreden indruk maakte. 'Onbekommerd' was het woord dat hij gebruikte. Het was niet altijd zijn vrouw, ook weleens een knappe jonge vrouw. 'Een Française, geloof ik.' Dan dwong ik mezelf om te glimlachen en te zeggen dat ik het fijn vond dat hij gelukkig en gezond was.

Semionov stak nooit een vinger naar me uit en hij dreigde ook nooit met fysiek geweld. Maar zijn agressie lag wel altijd op de loer, zijn vriendelijke houding was altijd berekenend. Mannen zoals hij kende ik al mijn hele leven en ik wist waartoe ze in staat waren.

**

's Avonds bonden mijn celgenoten en ik stroken groezelig linnen over onze ogen in een zinloze poging om het altijd aanwezige lamplicht buiten te sluiten. Bewakers kwamen en gingen. Slaap kwam en ging.

In de nachten dat de slaap helemaal niet kwam, probeerde ik rustig in en uit te ademen om in contact te komen met het kind dat in mij groeide. Ik legde mijn hand op mijn buik en probeerde iets te voelen. Een keer meende ik iets kleins te voelen, iets wat leek op een luchtbel die klapte. Ik klampte me zo lang ik kon vast aan dat gevoel.

Toen mijn buik dikker werd, mocht ik een uur langer blijven liggen dan de andere vrouwen. Ik kreeg ook een extra portie van de kasja en zo nu en dan gestoomde kool. Mijn celgenoten gaven me tevens wat van hun porties.

Na verloop van tijd kreeg ik een grotere kiel. Mijn celgenoten vroegen of ze mijn buik mochten aanraken om de baby te voelen schoppen. De schopjes voelden als een belofte van een leven buiten cel 7. 'Onze kleinste gevangene,' kirden ze.

**

De avond begon zoals alle andere avonden. Met een por van de knuppel werd ik aangespoord om uit bed te komen, waarna ik naar de ondervragingskamer werd gebracht. Ik ging tegenover Semionov zitten en kreeg een vers vel papier.

Er werd op de deur geklopt. Een man met zulk spierwit haar dat het bijna blauw leek kwam binnen. Hij zei tegen Semionov dat de afspraak was gemaakt. De man wendde zich tot mij. 'Je hebt erom gevraagd en nu ga je het krijgen ook.'

'Heb ik dat?' vroeg ik. 'Met wie?'

'Pasternak,' antwoordde Semionov. In de aanwezigheid van de andere man sprak hij barser en luider. 'Hij zit op je te wachten.'

Ik geloofde het niet. Maar toen ze me achter in een raamloos busje zetten, begon ik het toch een beetje te geloven. Of liever gezegd, ik kon een sprankje hoop niet onderdrukken. De gedachte dat ik hem zou zien, ook al was het onder deze omstandigheden, maakte me net zo blij als toen ik het eerste schopje van ons kind voelde.

We kwamen aan bij een ander overheidsgebouw. Ik werd meegevoerd door een serie gangen en trappen. Tegen de tijd dat we onze bestemming bereikten – een donkere ruimte in de kelder – was ik bezweet en bekaf. Onwillekeurig bleef ik maar denken aan het feit dat Borja me in zo'n afschuwelijke toestand zou zien.

Ik keek om me heen. Er stonden geen stoelen in de kale ruimte en ook geen tafel. Het enige licht was afkomstig van een kaal peertje aan het plafond. De vloer helde af naar een roestige afvoer in het midden.

'Waar is hij?' vroeg ik. Onmiddellijk drong tot me door hoe stom ik was geweest.

In plaats van te antwoorden, duwde mijn begeleider me door een stalen deur, die achter me in het slot viel. De stank, zoet en onmiskenbaar, greep me bij de keel. Ik ontwaarde tafels met daarop langwerpige, met canvas togedekte vormen. Mijn knieën begaven het en ik kwam neer op de koude, vochtige vloer. Lag Boris daar, onder een stuk stof? Hadden ze me daarom hier gebracht?

Na enige tijd – het hadden minuutjes kunnen zijn, maar ook uren – ging de deur weer open en werd ik overeind getrokken. Ik werd een trap op gesleurd en meegevoerd door weer andere, eindeloos ogende gangen.

Aan het eind van een gang gingen we een goederenlift in. De bewaker sloot het hek en trok een hendel naar beneden. Motoren kwamen tot leven en de lift begon vervaarlijk te schokken, maar bleef op zijn plaats. De bewaker trok weer aan de hendel en opende de liftkooi. ‘Ik vergeet telkens dat die lift het al eeuwen niet meer doet,’ zei hij met een grijns.

Hij liep naar de eerste deur links en deed die open. Binnen zat Semionov. ‘We zaten te wachten,’ zei hij.

‘Wie zijn “we”?’

Hij klopte twee keer op de muur. De deur ging weer open en er schuifelde een oude man naar binnen. Het duurde even voor ik doorhad dat het Sergej Nikolajevitsj Nikiforov was, Ira’s leraar Engels van vroeger, of een schaduw van de man die hij ooit was geweest. De baard die hij altijd zo keurig had bijgehouden, hing er nu in slierten bij, zijn broek zakte bijna van zijn magere lijf, in zijn schoenen zaten geen veters en hij stonk naar urine.

‘Sergej.’ Mijn lippen vormden zijn naam, maar hij weigerde me aan te kijken.

‘Zullen we beginnen?’ vroeg Semionov. ‘Goed,’ zei hij zonder op antwoord te wachten. ‘Laten we het nog eens doornemen. Sergej Nikolajevitsj Nikiforov, blijf je bij je getuigenis van gisteren, dat je aanwezig was bij gesprekken tussen Pasternak en Ivinskaja met een anti-Sovjetkarakter?’

Ik schreeuwde, maar de bewaker die naast de deur stond legde me met een klap het zwijgen op. Ik viel tegen de betegelde muur, maar voelde niets.

‘Ja,’ antwoordde Nikiforov met gebogen hoofd

‘En dat Ivinskaja je vertelde over haar plannen om met Pasternak naar het buitenland te vluchten?’

‘Ja,’ zei Nikiforov.

‘Dat is niet waar!’ gilde ik. De bewaker haalde weer naar me uit.

‘En dat je bij Ivinskaja thuis naar radio-uitzendingen met een anti-Sovjetkarakter luisterde?’

‘Dat is niet... eigenlijk, nee... Ik denk...’

‘Dus je hebt tegen ons gelogen?’

‘Nee.’ De oude man bedekte zijn gezicht met zijn trillende handen en bracht een onaards gejammer uit.

Ik zei tegen mezelf dat ik weg moest kijken, maar dat deed ik niet.

Na zijn bekentenis namen ze Nikiforov mee en werd ik teruggebracht naar cel 7. Omdat ik uren als verdoofd was, weet ik niet meer wanneer de pijn precies begon. Op een bepaald moment waarschuwden mijn celgenoten een bewaker omdat mijn matras met bloed was doorweekt.

Ik werd naar de ziekenzaal van de Loebjanka gebracht. Toen de dokter me vertelde wat ik al wist, was het enige wat ik me afvroeg hoe het kon dat mijn kleren nog steeds naar het lijkenhuis roken, naar de dood.

**

‘Dankzij de verklaringen van de getuigen zijn uw wandaden aan het licht gekomen: u hebt ons regime en de Sovjet-Unie belasterd. U hebt naar de Voice of America geluisterd. U hebt Sovjetschrijvers met vaderlandslievende opvattingen zwart gemaakt en het werk van Pasternak, een schrijver met non-conformistische opvattingen, de hemel in geprezen.’

Ik luisterde naar de uitspraak van de rechter. Ik hoorde zijn woorden en het getal dat hij noemde. Maar alles drong pas tot me door toen ik terug werd gebracht naar mijn cel. Iemand vroeg het, en ik antwoordde: ‘Vijf jaar.’ Pas toen kwam de boodschap aan: vijf jaar in een heropvoedingskamp in Potma. Vijf jaar, zeshonderd kilometer

van Moskou. Wanneer ik vrij kwam zouden mijn dochter en mijn zoon tieners zijn. Mijn moeder was dan bijna zeventig. Zou ze dan nog leven? Boris zou de draad weer hebben opgepakt, misschien zelfs een nieuwe muze hebben gevonden, een nieuwe Lara. Misschien had hij die al.

De dag na mijn veroordeling kreeg ik een winterjas die half door de motten was opgevreten en werd ik ingeladen in een met canvas overdekte vrachtwagen vol met andere vrouwen. Door de opening aan de achterkant zagen we Moskou aan ons voorbij trekken.

Op een bepaald moment stak er achter de vrachtwagen een groep schoolkinderen twee aan twee over. Hun leerkracht riep dat ze voor zich moesten kijken, maar een jongetje draaide zijn hoofd om en onze blikken kruisten elkaar. Even stelde ik me voor dat het mijn eigen zoon was, mijn Mitja, of misschien de baby die ik nooit had mogen leren kennen.

Toen de vrachtwagen stopte, schreeuwden de bewakers dat we moesten uitstappen en snel naar de trein lopen die ons naar de goelag zou brengen. Ik dacht aan de eerste bladzijden van Borja's roman, waarop Joeri Zjivago met zijn jonge gezin in de trein stapt die hen in veiligheid moet brengen, naar de bergen van de Oeral.

De bewakers droegen ons op te gaan zitten op de houten banken in het rijtuig zonder ramen en terwijl de trein het station uit reed, sloot ik mijn ogen.

Moskou strekt zich uit in cirkels, zoals de cirkels die ontstaan wanneer een steen in stilstaand water is gevallen. Eerst het rode centrum, daaromheen de boulevards en historische gebouwen, dan de flatgebouwen, elke rij weer groter en hoger dan de voorafgaande. Daarna komen de bomen, dan het platteland en dan sneeuw, sneeuw, steeds maar weer sneeuw.